

Солтан қожа Нұрмұхаммедұлы

Ж.СӘДУАҚАС

Ақкөл ауылынан қозы көш жерде, бүгінде жұрты ғана қалған Басқамыс ауылы болушы еді. Төскейде малы, төсекте жаны қосылған екі ауыл адамдары торқалы той, топырақты өлімде мидай араласып жататын. «Апай зираты» деп аталып кеткен қорым да сол ауылдан алыс емес. Өлілер мекенінің бұлайша аталу себебін бала күнімізде сарытіс шалдардың аузынан естідік те. Зиратта Исабек ишанның қызы Бәтима жерленген екен. Осы зиратта менің әкем Жәлел марқұм да тыныс тапқан. Қабіріне барып дұға бағыштау перзент парызы емес пе, сондайда анам Дәмет: «Әуелі Солтан ата шаңырағына соғып, Рапық қожаға сәлем бер. Зиратқа сол кісі ертіп апарады», - дөуші еді Ақкөлдегі

Қия баспай Алланың ақ жолынан...

дағы медреседе білімін толықтырады. Тәшім немересі Қайырбай Зәкенұлынан естіген бұл дерек, әрине, нақтылауды қажет етеді. Қалай десек те, Солтан атаның шариғатты өзге моллалардан көш ілгері білгеніне талас жоқ.

Қазақ даласына кеңес өкіметі орнап, елді ұжымдастыру саясаты жүргізілген тұста Солтан ата Ақжар, Ажы, Шідерті колхоздарының шаруашылық жұмыстарына араласады. Кейін тоғызыншы ауыл - Басқамысқа келіп орнығып, өмірінің соңына дейін осында тұрады.

Шолақ белсенділер «Дін-апын» деп әкіреңдеп, тыныштық бермесе де, сол заманда жұрт жасырып намаз оқып, ораза ұстап, Алланың хақтығына шүбә келтірмеген. Колхоз жылқысын баққан Солтан ата аңдыған көз барына қарамастан, діни рәсімдерді атқарып, төңірекке имандылық шуағын шашқан, бойына дарыған қасиет күшімен ауру-сырқау, кем-кетік адамдарға шарапатын тигізген. Ерекше қасиеті Солтан атаның өзін де қауіп-қатерден аман алып қалыпты.

- Әкем бір жолы біраз жылқыдан айырылып қалады. Із кесіп, іздеп тапса, жоғалған жылқылар белуардан сорға батып тұр екен. Мұны көрген ол көмек сұрау үшін ауылға шауып келіп, болған жайтты колхоз төрағасына айтады. Әпербақан мінезді бастық ата-

қ о л ы н д а ғы бүтін дөнді бөліп жеуді, жарты дөнді жарып жеуді құйып, ізгілікті өзі де көрсете біліпті. Колхоз қырманында күзетші болып жүргенінде бастықтарға аңдатпай балалардың қалтасына бір уыс бидай салып жібереді екен. Ашыққан отбасына ол да өзек жалғар азық емес пе?!

Тұрмыс ауыр болса да, қазақтың қонақжай пейілі ешқашан тарылмаған. Ымырт түсіп, ақшам жамырағанда Басқамыс ауылының жас-көрісі Солтан ата үйінен табылушы еді. Құпия ұсталатын діни кітаптар оқылып, шариғат жолы айтылып, балалар құран сүрелерін жаттайтын. Солтан ата балалардың ыждаһатты болуын қадағалап, жаттағанын қайталатып тексереді екен. Заман аужайын болжай білген ата діни оқуға ғана емес, басқа да ғылым мен білімге құлықты болуды айтып отыратын көрінеді. Рапық қожаның айтуынша, Семей педагогикалық институтында қызмет істеген Бөгембай батыр ұрпағы Тұрсынбай Ералы баласына арабша хат жазыпты. Хатында Алғамбар

Солтан ата кесенесі

Әкпар халфе, Құсниден молламен аралас-құралас болып, сыйласып күн көшкен. Айлардың сұлтаны - Ораза айы өткен соң Солтан қожа ел-жұрт берген садақаны Керекудегі мешітке өткізіп жүріпті.

- Кереку қаласына жолы түскенде, онда бір аптадай болып, жұма намазына қатысушы еді. Рахметолла имам, Ысқақ хазірет, Құсыбай имамның үйінде қонақ болып жүрді. Бір жолы Құсыбай имам Солтан атаны намаздан соң жолаушылай келген адаммен таныстырды. Сол жолы атам өлгі адамнан Сәкен халфе Ғылманиға сәлемдеме беріп жіберді. Атам Сәкен хазіретті бұрыннан біледі екен, - деп еске алады Сопаш Сәлімов ақсақал.

Көзі тірісінде Ақкөл Жайылманың абызына айналған Мұхаммедсолтан қожа 1962 жылы тамыз айында бақилық

үйімізден шығарда. Анамның айтқанын бұлжытпай орындап, алдымен ат басын Солтан ата үйіне тірейміз. Саман кірпіштен салынған, ауласында үйеңкі мен терек аралас өскен ордалы үй көзімізге жылыұшырай кетеді. Қасиетті қожалар шаңырағының босағасынан аттаған сәтте-ақ адамды ерекше сезім билеп, ішкі жан дүниең рахаттанып сала береді. Тіптен, үй ішіндегі ауа да бөлек көрінеді. Отағасы Рапық қожа мен отанасы Бақытылы аялдың іші-бауырыңа кірген жылы сөзі көңіліңді жадыратып жібереді. Сары бауырсақты ұрт томпайта жеп, қою шай ішіп дастархан басында отырғанда Рапық қожа: «Әлі-ақ азамат болып кетесің, Алла жеткізеді. Әкең өмірден ерте өтті ғой. Солтан атаң солай боларын біліп еді, бірақ өзіне айта алмады», - деп шетін әңгіме шетін шығарды.

- Қалайша? - дедім мен ынтығып.

- Әкең Жәлел де осы үйде болған. Солтан атаңмен әңгімелесіп, бата беруін сұраған. Кісі көңілін қалдырмайтын менің әкем: «Өркенің өссін!» - деп, жылы сөзімен шығарып салды. Алайда Жәлел аттанып кеткен соң, атаның қабағы түсіп, «Батылым бармады. Өмірі қысқа болады. Шиеттей балаларының қызығын көре алмайды-ау!» - деп, өз-өзінен күбірлеп, қолына тасбиғын алып санамалауға кіріскен еді...

Рапық қожаның ішке бүккен әңгімесі көңілімді алай-дүлей етті. Кейін сабыр тапқан соң, Солтан атаның сұңғыла көрегендігін ойлап, қайран қалып жүрдім.

... Солтан атаның азан шақырылып қойылған аты Мұхаммедсолтан екен. Қасиетті ата 1896 жылы өмірге келіпті. Діни сауатын Жанқозы қажы баласы Нұрқай молладан ашқаны белгілі. Төңкерістен бұрын Басқамыс пен Қарақоға елді мекендері ортасында мешіт пен медресе болған. Оны осы төңіректегі дәулетті байлар Бөкіш пен Бұланбай (менің арғы атам - автор) салдырған көрінеді. Осыдан бірнеше жыл бұрын Қарақоға ауылы тумасы Дәулет атты азамат мешіт орнына белгітас орнатқанын да айта кету ләзім.

Солтан қожа жас жігіт күнінде Уфа-

Солтан ата баласы Рапық қожа әулеті

ны балағаттап, «сортатамын» деп зіркілдейді. Төренің бұл түрінен түңілген әкем кері шабады. Аттан түсіп, Құдайға сыйынып, күбірлеп дұғасын оқиды да, сорға түседі. Сонда Жаратқан иеміз күш-қуат беріп, әкем жылқыларды бір-бірлеп сордан шығарып алады. Ашуы тарқаған соң, колхоз жылқысы батпаққа батып өлсе, өзі де сорлайтынын ұққан бастық қасына кісі жиып сор басына жетеді. Келсе, сауыры салтақ-салтақ жылқы аман, балағы түрік Солтан ата жағада отыр екен. Мұны көргенде қайран болған бастық: «Қалай шығарып алдың?» - демей ме, сонда: «Бір Алла жәрдем берді» - депті әкем.

Бүгінде жасы жетпіс беске толған Рапық қожаның айтуынша, әкесіне тіл жарақатын салған сол бастық кешкісін дірілдеп-қалшылдап жатып қалыпты. Зәресі ұшқан ол Солтан қожаға кісі жіберіпті. «Жамандыққа жамандық әр адамның қолынан келеді, жамандыққа жақсылық нар адамның қолынан келеді» деген емес пе, алды кең Солтан ата әлгінің сүйектен өтер сөзін кек тұтпай, үйіне барып үшкіргенінде сауығып кетіпті.

Жалпақ жұрттың қамын ойлап жүретін жарықтық үлкен-кішінің құлағына

қожа баласы Қажыбек пен Ахмет баласы Кенжетайға бас-көз болуын өтініпті. Кейін бұл екі азамат адал қызметімен ел-жұртқа пайдасын тигізді.

«Батамен ер көгереді» деп, қазақ батаға айрықша мән береді. Солтан ата үйі де алыс-жақыннан келген адамнан арылмайды екен. Жауырыны жерге тимеген мықты палуан Монтай Әбделімов жарысқа жүрер алдында қожаның батасын алуға келіпті. «Сырыңды ашпасаң, абыройлы ораларсың», - дейді Солтан ата палуан жігітке. Жарысқа ол пойызбен аттанады. Жол үстінде бір жігітпен танысып, өзінің палуан екенін, күрескенде қандай айла-тәсілді қолданатынын жайып салады. Қаперінде дөңеңе жоқ ақкөңіл, салдырлаған Монтай аға әлгі кездейсоқ танысымен екі күннен кейін бозкілем үстінде белдеседі де, ұтылып қалады. Сонда ғана Солтан атаның: «Сырыңды ашпасаң, абыройлы ораларсың» деген тұспал сөзінің парқын ұғып, өкініштен бармағын шайнапты.

Қызыл өкіметтен қысым көріп, дін жолы жіңішкерген заманда да діндар, ғұлама адамдар бір шоғыр болып топтасып, шер тарқатып, Алла сөзін уағыздаудың амалын ақылдасқаны анық. Солтан ата Арқаға аты мәлім

болады. Қазаға Омбыдан, Ақмола мен Павлодар облыстарынан қарақұрым халық жиналады. Жаназасын Әкпар халфе шығарыпты, Павлодар мешіті имамы Құсыбай ташпиқ тартып, Ибрагимұлы Құсниден молла қырық күн дұға оқыпты.

Солтан ата мен бәйбішесі Жамали Серғазықызы Құлла, Рапық, Барбар, Әкбар атты төрт ұл сүйген.

Солтан ата баласы Рапық қожа қазір Екібастұз

қаласында тұрып жатыр. Бәйбішесі Бақытылы Айдарханқызы екеуі он перзент өсіріп, немере-жиендер сүйген іргелі әулет. Қазақ елі тәуелсіздік алғаннан кейін ислам дініне даңғыл жол ашылып, ел азаматтарының бас болуымен Ақкөл Жайылма қожаларын есте қалдыру шаралары жүзеге аса бастады. Тай (Өлеңті) ауылында салынған мешітке Солтан қожа аты берілді, өткен күзде Басқамыстағы ата үйінің орны қоршалып, белгітас қойылды. Таста ақын Жассерік Жәлелұлының:

- Біледі Жайылма елі, көзі көрген,
Қысылғанға қарасып, тонын берген.
Заты асыл, қасиетті Солтан ата,
Уағыз айтып, соңынан жұрты өрген.
Шертейік ел аузынан бір баянын,
Жария өтіп жұртына түс-аянын.

Солтан ата дүниеден өтерінде,
Ұстатқан Жандарбекке құт таяғын, -
деген екі шумақ өлеңі қашап жазылған.

Биыл жазда әулиенің күмбезді кесенесі көтерілді. Атқарылған игі істер қасиетті Солтан атаның төңіректегі елге тигізген көл-көсір шарапатының бір тамшысына татымаса да, аға буын да, жас буын да арқасынан бір жүк түскендей жеңілдеп қалды.